

ԺԽՏՄԱՆ ԿԱՐԳՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Բանասիր. գիտ. թեկնածու Ա. Լ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
artashes.sargsyan@ysu.am

Ժխտման կարգի վերաբերյալ կան բազմաթիվ ուսումնասիրություններ: Դրանք կատարվել են տարբեր մոտեցումներով՝ լեզվաբանական, տրամաբանական, փիլիսոփայական և այլն: Սակայն, այնուամենայնիվ, կան ժխտմանն առնչվող դեռևս լիովին չուսաբանված շատ խնդիրներ: Ժխտումը իմաստային առումով, այսինքն՝ բովանդակության պլանում, շարահյուսական իրողություն է, սակայն դրսևորվում է լեզվական տարբեր՝ բառագիտական, ձևաբանական և շարահյուսական մակարդակների միավորներով: Բառագիտական մակարդակում ժխտումը դրսևորվում է ժխտական ածանցների (օրինակ՝ *անտեղյակ*) և հականիշների (օրինակ՝ *մեծ-փոքր*) միջոցով: Ձևաբանական մակարդակում ժխտումն առաջին հերթին արտահայտվում է քերականական մասնիկների կամ քերականական արժեքով բառական միավորների միջոցով (օրինակ՝ *գրում է – չի գրում, գրիր – մի՛ գրիր*): Բառագիտական և ձևաբանական մակարդակների ժխտումները ի վերջո իրենց արտահայտությունն են ունենում շարահյուսական մակարդակում: Ն. Պառնասյանը նախադասության քերականական կարգերը քննելիս առաջինն անդրադառնում է հենց հաստատման-ժխտման կարգին: Նա գրում է. «Հաստատում-ժխտումն այն կարգն է, որով առաջին հերթին բնութագրվում է ստորոգումը: ...Այդ է պատճառը, որ այս կարգն ընդհանրական է և բնորոշ բոլոր նախադասություններին»⁸¹: Այլ կերպ ասած՝ ժխտումն ըստ էության շարահյուսական կարգ է, որը կարող է ձևավորվել բառական, ձևաբանական և զուտ շարահյուսական միջոցներով: Օրինակ՝ *Ինչպե՞ս գնամ, հեռու է* նախադասության մեջ չկան բառական և ձևաբանական ժխտումներ, սակայն այդ նախադասությունն արտահայտում է *Չեմ կարող գնալ, հեռու է* իմաստը: Կամ *Եթե գայիր, կիմանայիր* նախադասությունը արտահայտում է *Չես եկել, չես իմացել* իմաստը. բովանդակության պլանում սրանք ժխտական նախադասություններ են: Հետևաբար ձևաբանական ժխտումը ժխտման կարգի դերսևորման միջոցներից մեկն է միայն, և պետք չէ ժխտական համարել միայն այն նախադասությունները, որոնց մեջ կա ժխտական բայ: Ինչպես նշում է Գ. Զահուկյանը. «Ժխտման կարգը իմացական ակտ է, որի էությունը հասկանալու համար դիմենք հաղորդակցման պրոցեսին: Հաղորդակցման պրոցեսը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ միջնորդված իմացության պրոցես: Այստեղ

⁸¹ Ն. Ա. Պառնասյան, Նախադասության քերականական կարգերը ժամանակակից հայերենում, Ե., 1986, էջ 101:

ենթադրվում են, բացի հաղորդման առարկայից, նաև երկու եզրեր՝ հաղորդող և հաղորդումն ընդունող»⁸²:

Ժխտման կարգը ձևային և իմաստային բավականին բազմակողմանի դրսևորումներ ունի: Վերևում մենք որպես օրինակներ բերեցինք այնպիսի նախադասություններ, որոնցում ժխտումը բառական կամ ձևաբանական արտահայտություն չունի, սակայն դրանք ժխտական նախադասություններ են: Հնարավոր է նաև հակառակը, երբ նախադասության մեջ կա ձևաբանական ժխտում, սակայն նախադասությունն իր շարահյուսական կարգով դրական է: Օրինակ՝ *Բա այդպիսի լուրը չէն հայտնի* նախադասությունը արտահայտում է *այդպիսի լուրը պետք է հայտնել* իմաստը, այսինքն՝ այս նախադասությունը բովանդակության պլանում դրական է: Սա ևս մեկ անգամ ապացուցում է, որ հաստատում-ժխտումը նախադասության կարգ է և չի պայմանավորվում միայն ձևաբանական արտահայտության միջոցներով:

Բայց այս ամենով հարցը չի սպառվում: Ընդհակառակը, ժխտման էությունը խորապես ուսումնասիրելիս նորանոր խնդիրներ են ծագում: Օրինակ՝ հայտնի է, որ բայը ցույց է տալիս գործողություն: Սակայն դիմավոր բայի ժխտական ձևերը ցույց են տալիս, որ գործողությունը չի կատարվում, չի կատարվել կամ չի կատարվելու, ինչպես *չեմ գրում, չեմ գրել, չեմ գրելու*: Այս ամենը ընդհանուր սահմանման մեջ ներառելու համար միգուցե բայի վերաբերյալ ընդունված սահմանումը պետք է ձևակերպել այսպես. բայն անվանում է կատարվող կամ չկատարվող գործողություն: Բայց եթե գործողությունը չի կատարվում, ուրեմն գոյություն չունի: Բերենք հետևյալ օրինակը. – *Ինչո՞ւ հյուրասիրության ժամանակ ոչինչ չկերար: Ես հեղուկում էի և տեսա քո չուրերը*: Արդյո՞ք հնարավոր է տեսնել չկատարված գործողությունը՝ չուրերը. հնարավոր է տեսնել ենթադրյալ գործողությունը չկատարողին, նրան, ումից (ինչից) սպասվում էր գործողության կատարումը, բայց ոչ չկատարվող գործողությունը: Միգուցե սա խոսքային պայմանականություն է, որը հասկանալի է որոշակի իրադրությունում: Սրանք ուսումնասիրության կարոտ հարցեր են, որոնց հպանցիկ անդրադարձանք այն պատճառով, որ առնչվում են այստեղ քննվող նյութին:

Ժամանակակից արևելահայերենում ժխտումը դեր է խաղում նաև նախադասության մի շարք անդամների կապակցման դեպքում, այսինքն՝ ժխտումը քերականական կարգ է, որը հանդես է գալիս տարբեր անդամների կապակցման ժամանակ, ինչպես, ասենք, դեմքի կամ թվի կարգերը՝ ենթակայի և ստորոգյալի կապակցման դեպքում: Քանի որ կապակցվող երկու կամ ավելի միավորները ժխտական ձև են ունենում, ուրեմն առկա է որոշակի համաձայնական կապ, ինչպես այլ կարգերով համաձայնության դեպքում: Իհարկե, այս կապը գլխավորապես դրսևորվում է ժխտական դերանունների

⁸² Գ. Բ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Ե., 1974, էջ 350:

հետ այլ բառերի կապակցման դեպքում, սակայն դա հարցի էությունը չի փոխում. չէ՞ որ ենթակայի և ստորոգյալի դիմային համաձայնությունն էլ դրսևորվում է միայն այն դեպքում, երբ ենթական արտահայտվում է անձնական դերանուններով: Բացահայտչի և բացահայտյալի դիմային համաձայնությունն էլ դրսևորվում է միայն նրանցից մեկի՝ անձնական դերանունով արտահայտված լինելու դեպքում:

Ժխտման կարգով համաձայնությունը ուսումնասիրելու համար նախ անդրադառնանք ժամանակակից հայերենում առկա ժխտական իմաստով դերանուններին: Ուսումնասիրողների մի մասը դրանք համարում է դերանվան առանձին տեսակ, մյուս մասը՝ ոչ: Ս. Աբրահամյանը այդ դերանունները համարում է որոշյալ: Նա գրում է. «Ժխտական բնույթի դերանունների իմաստը նույնպես տարածվում է առհասարակ խոսքի մեջ նշված բոլոր առարկաների վրա, մի բան, որ հատուկ է որոշյալ դերանուններին: Հմմտ. *ամեն մի – ոչ մի, ամեն ոք – ոչ ոք, ամեն ինչ – ոչինչ*»⁸³: Մեկ այլ աշխատության մեջ այս հարցի մասին խոսելիս Ս. Աբրահամյանը *ամեն մի – ոչ մի, ամեն մեկը – ոչ մեկը, ամեն ոք – ոչ ոք, ամեն ինչ – ոչինչ* դերանունների գործածումով օրինակներ է բերում, որից հետո նշում է հետևյալը. «Ընդգծված հաստատական որոշյալ դերանունների և դրանց համապատասխան ժխտական որոշյալ դերանունների ցույց տված հարաբերության մեջ տարբերություն չկա. դրանք բոլորն ունեն հանրական իմաստ: Տարբերությունն այն է, որ միևնույն իմաստը դերանունների մի մասի մեջ հաստատական ձևով է արտահայտված, իսկ ժխտական ձևերի մեջ՝ ժխտական ձևով, մի դեպքում հաստատվում է, մյուս դեպքում՝ ժխտվում: Հիշենք, որ լեզվի մեջ ժխտական բառերն ու բառաձևերը համապատասխան հաստատական բառերի ու բառաձևերի հետ միասին մտնում են բառերի միևնույն տեսակի մեջ (հմմտ. *գրեցի-չգրեցի, կգամ-չեմ գա, կարդում եմ-չեմ կարդում, վերջացած-չվերջացած* և այլն)»⁸⁴: Այս մոտեցման դեպքում ժխտական դերանունները փաստորեն մոտենում են քերականական կարգի տարահիմք արտահայտիչների, այսինքն՝ հանդես են գալիս որպես դրական որոշյալ դերանունների ժխտականներ: Շատ լեզվաբաններ, ինչպես նշվեց, ժխտական դերանունները համարում են դերանվան առանձին տեսակ: Այ. Մարգարյանը ժխտական դերանունների մասին հետևյալն է գրում. «Ժխտական են *ոչ ոք, ոչ մեկը, ոչինչ* և *ոչ մի* դերանունները, որոնք ժխտվող առարկա կամ առարկայի ժխտվող հատկանիշ են ցույց տալիս և այդպիսով տարբերվելով այլ դերանուններից՝ դերանվան մի առանձին ու ինքնուրույն տեսակ են ներկայացնում»⁸⁵: Այս մոտեցումն ամենատարածվածն է: Թերևս այս տարակարծությունները տարբեր պատճառներ ունեն: Դրանցից մեկը դերանվան համակարգում ժխտման արտահայտության ձևն է: Համա-

⁸³ Ս. Գ. Աբրահամյան, Ժամանակակից գրական հայերեն, Ե., 1981, էջ 182:

⁸⁴ Ս. Գ. Աբրահամյան, Ն. Ա. Պառնասյան, Հ. Մ. Օհանյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 2, Երևան, 1974, էջ 217:

⁸⁵ Ա. Ս. Մարգարյան, Հայոց լեզվի քերականություն. ձևաբանություն, Ե., 2004, էջ 306-307:

Ժամանակյա առումով ժխտումն արտահայտվում է ոչ թե միևնույն բառի ժխտական մասնիկավորմամբ (թեև ծագումնաբանորեն այդպես է), ինչպես ասենք բայական համակարգում, այլ բառական տարբեր միավորներով, որոնք կարելի է համարել ինչպես տարբեր բառեր, հետևաբար նաև դերանվան տարբեր տեսակներ, այնպես էլ դրականին քերականորեն հակադրվող ձևեր, հետևաբար դերանվան միևնույն տեսակի քերականական տարահիմք ձևեր: Մյուս պատճառը, մեր կարծիքով, ժխտման ընդգրկուն էությունն է, որին վերևում մասամբ անդրադարձանք: Բովանդակության և արտահայտության պլանների բազմազան նրբերանգները և դրանց առնչվող մի շարք չլուսաբանված հարցեր տարակարծությունների տեղիք են տալիս: Բայց մեկ անգամ ևս նշենք, որ հաստատում-ժխտումը շարահյուսական կարգ է, և ժխտական դերանունները, դերանվան առանձին տեսակ համարվեն, թե ոչ, ի վերջո մասնակցում են շարահյուսական այդ կարգի ձևավորմանն ու արտահայտմանը:

Ժխտական իմաստով դերանունների հետ արևելահայերենում բայերը գործածվում են ժխտական ձևով, օրինակ՝ *Ոչ ոք չգնաց*: Ժամանակակից արևելահայերենի ժխտական դերանուններն են՝ *ոչ ոք, ոչ մեկը, ոչինչ, ոչ մի*: Սրանցից առաջինը անձնանիշ է, երկրորդը՝ հիմնականում անձնանիշ և մասամբ առարկայանիշ, երրորդը՝ առարկայանիշ, չորրորդը՝ հատկանշանիշ: Ըստ այդմ էլ առաջին երեքը նախադասության մեջ հանդես են գալիս գոյականական գործառույթներով, իսկ վերջինը՝ ածականական: Քննելով ժխտական դերանունները և բերելով մի շարք օրինակներ՝ Մ. Ասատրյանը հետևյալ ընդհանրացումն է կատարում. «....եթե նախադասության մեջ կա ժխտական դերանուն, ապա ստորոգյալը ժխտական խոնարհում է ունենում»⁸⁶: Այս բնորոշումը միանգամայն ճիշտ է այն նախադասությունների վերաբերյալ, որոնցում առկա ժխտական դերանունը կապակցված է (անմիջականորեն կամ ոչ) ստորոգյալին: Նշենք, սակայն, որ ոչ միշտ է նախադասության մեջ ժխտական դերանվան առկայության դեպքում ստորոգյալը ժխտական լինում: Հնարավոր է, որ նախադասության մեջ ժխտական դերանուն լինի, սակայն ստորոգյալը լինի դրական, իսկ ժխտական ձև ունենա որևէ անդեմ բայ: Այդ հարցում կարևոր է այն հանգամանքը, թե որ բային է կապակցվում ժխտական դերանունը: Այլ կերպ ասած՝ պարտադիր չէ, որ *ոչ ոք, ոչ մեկը, ոչինչ* դերանունները հանդես գան ենթակայի գործառույթով. նրանց հետ շարահյուսական բոլոր գործառույթներում բայերը (դիմավոր թե անդեմ) դրվում են ժխտական ձևով. օրինակ՝ *Ոչ մեկից չէր վիրավորվել: Նա ոչ ոքի չտեսավ: Ոչնչով չէր արդարացնում իր արարքը: Ոչնչով չօգնելով՝ հեռացավ*: Հատկանիշ ցույց տվող *ոչ մի* դերանվան որոշչային կիրառության դեպքում էլ բայերը դրվում են ժխտական ձևով. օրինակ՝ *Նա ոչ մի գիրք չէր բերել: Ոչ մի բառ չասելով՝ հեռացավ*: Այս դեպքում էլ կարևորվում է այն, թե *ոչ մի* դերանվան որոշյալը

⁸⁶ Մ. Ե. Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու. ձևաբանություն, Ե., 2002, էջ 186:

ո՛ր բային է կապակցվում: Հետևաբար հնարավոր է, որ ժխտական դերանուն ունեցող նախադասության մեջ բայական այլ անդամներ ժխտական ձևով լինեն, իսկ ստորոգյալը լինի դրական. օրինակ՝ *Ոչինչ չիմանալով՝ նա հեռացավ: Նա ծանծրանում էր ոչինչ չանելուց: Ոչ ոքի չհանդիպելով՝ որոշեց սպասել:*

Ինչպես տեսնում ենք, համաձայնական կապ է գործում ժխտական դերանվան և նրան կապված բայի միջև, լինի այդ բայը դիմավոր (ստորոգյալ), թե անդեմ: Ընդ որում, կապակցումը կարող է լինել ոչ միայն անմիջական, այլև ոչ անմիջական, օրինակ՝ *ոչ մի* դերանվան դեպքում է, երբ բային անմիջականորեն կապակցվում է ոչ թե դերանունը, այլ նրա լրացյալը⁸⁷:

Հայտնի է, որ համաձայնությունը կարող է իրականանալ երկու ձևով՝ քերականական կարգերով կամ իմաստի և քերականական կարգի զուգորդմամբ: Մ. Աբեղյանը, խոսելով համաձայնության մասին, նշում է, որ այն «...լինում է բառերի ձևով», բայց ավելացնում. «Բառերի համաձայնությունը սակայն հաճախ լինում է և բակառությամբ: *Բակառությունը* քերականական մի ձև է, որով խոսքի մեջ մի բառ համաձայնում է մի ուրիշ բառի հետ, որին վերաբերում է քերականորեն, ոչ թե ըստ ձևի, այլ ըստ բովանդակության, իմաստի. կամ նայելով ասացվածի մեջ գերիշխող գաղափարին»⁸⁸: Մ. Աբեղյանը բակառությունը քննելիս բերում է թվային համաձայնության և անհամաձայնության օրինակներ, և սովորաբար բակառությանն անդրադարձող մյուս լեզվաբաններն էլ այդ տեսանկյունից են հարցը մեկնաբանում, սակայն, ինչպես տեսնում ենք, Մ. Աբեղյանը բակառությունը սահմանելիս չի նշում որևէ կոնկրետ կարգ, այլ այն բնորոշում է որպես իմաստային հիմքով *քերականական* կապակցման ձև, այսինքն՝ բակառությունը՝ իմաստային համաձայնությունը, կարող է տարբեր դրսևորումներ ունենալ, այլ ոչ թե միայն թվային: Ա. Բագրատունին էլ բակառություն սահմանում է հետևյալ կերպ. «Բակառութիւն է՝ բան մը օրէնքէ դուրս գրողին մտքին կամ ուրիշ կանոնի մը յարմար դնել»⁸⁹: Բակառությունը քննելիս անվանի հայագետը անդրադառնում է ոչ միայն տարբեր կապակցություններում դրսևորվող թվային համաձայնության առանձնահատկություններին, այլև հոլովական, խնդրառական տարբեր իրողությունների, այն է՝ կապակցման այդ տեսակի հիմքում ընկած է իմաստային և քերականական հատկանիշների հարաբերությունը:

Ժամանակակից հայերենում համաձայնությամբ կապակցվող միավորները մեծ մասամբ դրվում են քերականական նույն կարգով (օրինակ՝ *եզակի ենթակա – եզակի ստորոգյալ*), սակայն հնարավոր են նաև շեղումներ

⁸⁷ Կան նաև ոչ անմիջական կապակցման ժամանակ դրսևորվող համաձայնական այլ կապեր, որոնց կանոնադրաբանքը ստորև:

⁸⁸ Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Ե., 1965, էջ 497:

⁸⁹ Ա. Բագրատունի, Տարբեր հայերեն քերականութեան, Վենետիկ, 1874, էջ 241,

(օրինակ՝ *բազմակի ենթականեր* – *հոգնակի ստորոգյալ*, որի դեպքում բազմակիությունն ու հոգնակիությունն են հանդես գալիս որպես համաձայնական կապի ձևավորիչներ, այլ ոչ թե քերականական նույն կարգի ցուցիչները): Եթե ժխտական դերանունները համարենք դրականների ժխտական ձևերը, ապա կարող ենք ասել, որ *ժխտական դերանուն* – *ժխտական բայ* համաձայնությունը կատարվում է քերականական կարգով, իսկ եթե ժխտական դերանունները համարենք դերանվան առանձին տեսակ, ապա պետք է այդ համաձայնությունը իմաստային-քերականական համարենք:

Ինչ վերաբերում է ժխտական դերանունով արտահայտված որոշիչ ունեցող որոշյալի հետ բայի՝ ժխտական ձևով դրվելուն, ապա նորից նշենք, որ այստեղ էլ համաձայնական կապ կա: Պարզապես կապն անուղղակիորեն կապակցված անդամների միջև է: Ընդհանրապես համաձայնությամբ կապակցվելու սահմանները մեծ մասամբ շատ են նեղացվում: Ըստ էության՝ ուսումնասիրությունների ճնշող մեծամասնության մեջ հիմնականում քննվում են միայն ենթակայի և ստորոգյալի, ինչպես նաև բացահայտչի և բացահայտյալի համաձայնական կապերը: Սակայն կապակցման այս եղանակի ընդգրկման տիրույթները ավելի լայն են: Այս առումով տեղին է հիշատակել Ե. Վարդանյանի շատ արժեքավոր մի հոդվածը, որում հեղինակը հանգում է միանգամայն ճիշտ եզրակացության: Քննելով համաձայնությունը՝ նա գրում է. «....կապակցության այդ ձևը հայերենում դուրս է գալիս ստորադասական հարաբերությունների շրջանակներից: Իրար հետ կարող են համաձայնել՝ ա) քերականական ուղղակի կապ ունեցող միավորներ՝ հավասարական, ստորադասական և համադասական հարաբերություններով, բ) քերականական ուղղակի կապ չունեցող միավորներ»⁹⁰: Օրինակ՝ *Աշակերտները գրիչները ձեռքներին սպասում էին* նախադասության մեջ *գրիչները ձեռքներին* կապակցությունը ստորոգյալի լրացումն է (ձևի պարագա), սակայն *ձեռքներին* բառի հոգնակի թիվը պայմանավորված է *աշակերտները* ենթակայի հոգնակի թվով: Անուղղակի համաձայնության այսպիսի իրողությունները բազմաթիվ են, սակայն դրանց հանգամանորեն չենք անդրադառնում, քանի որ այստեղ անհրաժեշտ է միայն ցույց տալ այն, որ համաձայնություն կարող է լինել անմիջականորեն չկապակցված անդամների միջև, ինչպիսին որ կա ժխտական դերանունով որոշչի և նրա լրացյալ գոյականին կապակցվող բայի միջև:

Ուրեմն ժխտական դերանունների և նրանց անմիջականորեն կամ ոչ անմիջականորեն կապակցված դիմավոր և անդեմ բայերի միջև ժամանակակից արևելահայերենում գործում է ժխտման կարգով համաձայնություն, որը հաճախ անվանում են կրկնակի ժխտում, սակայն նման բնորոշումը ինչ-

⁹⁰ Ե. Վարդանյան, Քերականական միավորների համաձայնության ու կախվածության հարցի շուրջ // «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1985, 11 (81), էջ 89:

որ չափով պայմանական է: Կրկնակի լինելու դեպքում երկու ժխտումներն էլ պետք է վերաբերեին միևնույն իրողությանը, մինչդեռ ասենք *Ոչ որ չգնաց նախադասության մեջ ոչ որ* դերանվան միջոցով արտահայտվող ժխտումը վերաբերում է ենթակային, իսկ *չգնաց* բայի միջոցով արտահայտվող ժխտումը՝ ստորոգյալին: Այստեղ պարզապես առկա է ժխտման միջոցով համաձայնություն: Անշուշտ, պայմանականորեն կարելի է գործածել *կրկնակի ժխտում* անվանումը այն հիմունքով, որ ժխտում արտահայտող երկու անդամներն էլ հանդես են գալիս միևնույն նախադասության մեջ, որը շարահյուսական մեկ միավոր է, այսինքն՝ այդ մեկ միավորի մեջ կա երկու ժխտում:

Այժմ ներկայացնենք այն հարցը, թե ինչպես է դրսևորվում ժխտական դերանունների և բայերի համաձայնությունը ժամանակակից արևելահայերենում:

Ժխտական դերանունով արտահայտված ենթակա – ժխտական ստորոգյալ: Այս կապակցության դեպքում ենթական կարող է արտահայտվել *ոչ որ, ոչ մեկը, ոչինչ* դերանուններով, որոնց հետ պարզ կամ բաղադրյալ ստորոգյալը ժխտական է. օրինակ՝ *Ոչ որ չեկավ: Ոչ մեկը չգնաց: Ոչինչ չկատարվեց: Ոչինչ հայտնի չէ:*

Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում ունեցող ենթակա – ժխտական ստորոգյալ: Եթե ենթական ունի ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում, ապա ստորոգյալը նույնպես ժխտական ձևով է դրվում. օրինակ՝ *Ոչ մի իր դարակում չկար: Ոչ մեկի աշխատանքը բավարար չէր:*

Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող ենթակա – ժխտական ստորոգյալ: Երբ ժխտական դերանունը հանդես է գալիս որպես ենթակայի լրացման լրացում, ապա ենթակային կապակցվող ստորոգյալը դրվում է ժխտական ձևով. օրինակ՝ *Ոչ մեկի աշխատանքի որակը բավարար չէր:*

Ժխտական դերանունով արտահայտված խնդիր – ժխտական բայով արտահայտված անդամ: Այս կապակցության դեպքում խնդիրը կարող է արտահայտվել *ոչ որ, ոչ մեկը, ոչինչ* դերանուններով, իսկ բայը կարող է լինել ինչպես դիմավոր, այնպես էլ անդեմ, սակայն բոլոր դեպքերում դրվում է ժխտական ձևով. օրինակ՝ *Ոչինչ մի գրիր: Ոչնչով չի զբաղվում: Ոչ ոքի չդիմելով՝ փորձեց ինքը պարզել: Ոչ մեկին հրաժեշտ չտալով՝ հեռացավ:*

Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում ունեցող խնդիր – ժխտական բայով արտահայտված անդամ: Երբ դիմավոր կամ անդեմ բայի ուղիղ կամ անուղղակի խնդիրը ստանում է ժխտական դերանուններով լրացում, ապա բայը դրվում է ժխտական ձևով: Այս դեպքում համաձայնությունը ուղղակիորեն կապվող միավորների միջև չէ. օրինակ՝ *Ոչ մի գիրք չկարդաց: Ոչ մի ընկերոջ չմոտենալով՝ հեռացավ: Ոչ մեկի դեմքին չնայելով՝ հեռացավ:*

Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող խնդիր – Ժխտական բայով արտահայտված անդամ: Երբ Ժխտական դերանունը հանդես է գալիս որպես բայական անդամի լրացման լրացում, ապա բայը դրվում է Ժխտական ձևով. օրինակ՝ Ոչ մեկի աշխատանքի որակը չհավանելով՝ որոշեց դիմել ուրիշ մասնագետի:

*Ժխտական դերանունով արտահայտված բացահայտիչ – Ժխտական բացահայտյալ: Եթե բացահայտյալը, որը կարող է շարահյուսական տարբեր պաշտոններ ունենալ, արտահայտված է Ժխտական դերանունով, ապա բացահայտիչը կամ բացահայտիչները կապակցվում են *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով կամ ունենում են Ժխտական դերանունով լրացում. օրինակ՝ Ոչ մեկը՝ ոչ ընկերները, ոչ բարեկամները, նրան չէին օգնել: Ոչինչ՝ ոչ ձեռագրերը, ոչ լուսանկարները, չէր պահպանել: Ոչինչ՝ ոչ մի ծայն, ոչ մի շրջուն, չէր խախտում լուրջությունը: Սա կարելի է համեմատել բացահայտչի և բացահայտյալի դիմային համաձայնության հետ, երբ բացահայտյալը արտահայտված է անձնական դերանունով, որին բնորոշ է դեմքի կարգը, իսկ բացահայտիչն արտահայտված է գոյականով, որին դեմքի կարգը ինքնին բնորոշ չէ, ուստի գոյականը ստանում է համապատասխան դիմորոշ հոդ. օրինակ՝ Ես՝ նկարիչս, չեմ կարող անտարբեր նայել այս գեղեցիկ փեսարանին: Այնպես էլ Ժխտական դերանունով արտահայտված բացահայտյալի հետ դրված գոյական բացահայտիչները ինքնին չունեն Ժխտման կարգ, և որպես Ժխտման ցուցիչ այդ դեպքում հանդես է գալիս *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապը կամ Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացումը՝ Ժխտման իմաստ հաղորդելով բացահայտիչներից յուրաքանչյուրին (բազմակիության դեպքում) կամ մեկ բացահայտչին: Բացահայտիչը կարող է արտահայտված լինել նաև անկախ դերբայներով, որոնք կարող են կապակցված լինել *ոչ... ոչ* կրկնադիր շաղկապով, սակայն նաև կարող են դրված լինել Ժխտական ձևով, քանի որ նրանց բնորոշ է Ժխտման կարգը. օրինակ՝ Ոչինչ՝ ոչ նկարելը, ոչ զբոսնելը, ոչ այգում աշխատելը, չէր գրավում նրան: Ոչինչ՝ ցանկալի արդյունքի չհասնելը, չհաղթելը, չպարգևատրվելը, նրան չընկճեց:*

*Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում ունեցող բացահայտյալ – Ժխտական բացահայտիչ: Եթե բացահայտյալն ունի Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում, ապա բացահայտիչը կամ բացահայտիչները, ինչպես նախորդ դեպքում, կապակցվում են *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով, ունենում են Ժխտական դերանունով լրացում կամ արտահայտվում են անկախ դերբայների Ժխտական ձևերով. օրինակ՝ Ոչ մի աշակերտ՝ ոչ դասարանի ավագը, ոչ բարձր առաջադիմությամբ սովորողները, այդ օրը դասին պատրաստ չէր: Դրանցից ոչ մի իր՝ մասնավորապես ոչ մի նկար, չէր վնասվել: Ոչ մի բան՝ չօգնելը, չվարձատրելը, նրան հետ չպահեց իր որոշումից:*

*Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող բացահայտյալ – ժխտական բացահայտիչ: Եթե բացահայտյալն ունի ժխտական դերանունով արտահայտված լրացման լրացում, ապա բացահայտիչը կամ բացահայտիչները, ինչպես վերը նշված դեպքում, կապակցվում են *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով կամ ունենում են ժխտական դերանունով լրացում. օրինակ՝ *Ոչ մի աշակերտի ծնող՝ ոչ դասարանի ավագի հայրը, ոչ բարձր առաջադիմությամբ սովորողների հայրերն ու մայրերը, չառարկեց այդ որոշմանը:**

Այսպիսով՝ բայը ժխտման կարգով համաձայնում է ժխտական դերանունով արտահայտված ենթակային, ենթակայի լրացմանը, ենթակայի լրացման լրացմանը, ուղիղ կամ անուղղակի խնդրին, խնդրի լրացմանը, խնդրի լրացման լրացմանը: Ժխտական դերանուններով արտահայտված կամ ժխտական դերանուններով արտահայտված լրացում կամ լրացման լրացում ունեցող բացահայտյալներին համաձայնում են ժխտման կարգ չունեցող բացահայտիչները՝ կապակցվելով ժխտական իմաստ ունեցող *ոչ... .ոչ* կրկնադիր շաղկապներով կամ ստանալով ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում, ինչպես նաև բացահայտչի գործառույթ կատարող ժխտական ձևով դրված անկախ դերբայներ:

Թեև մյուս դեպքերում, բացի բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությունից, խոսվեց միայն ժխտական դերանուններով արտահայտված անդամների մասին, սակայն եթե ենթական, խնդիրները և պարագաները կամ նրանց լրացումներն ու լրացման լրացումները արտահայտված են ժխտական իմաստ հաղորդող *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով, ապա դրանց առնչվող բայերը ևս դրվում են ժխտական ձևով. օրինակ՝ *Ո՛չ ընկերները, ոչ հարազատները տեղեկություն չունենին: Նա չէր եղել ոչ այդ քաղաքում, ոչ էլ այդ անտառում: Աշակերտը չէր բերել ոչ գիրքը, ոչ տետրը: Նրան չհանդիպելով ոչ բակում, ոչ աշխատանքի վայրում՝ ստիպված եկել էր տուն:* Ըստ այսմ՝ ժխտման կարգով համաձայնությունը առկա է ոչ միայն ժխտական դերանուններով արտահայտված անդամների ու նրանց առնչվող բայերի միջև, այլև այն բոլոր անդամների, որոնք իրենց ժխտական իմաստը ձեռք են բերում *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով կապակցվելու միջոցով:

Սրանց հետ պետք է շփոթել *ոչ...ոչ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված համադաս նախադասությունները, որոնցում ստորոգյալը դրական է և երկրորդ բաղադրիչում սովորաբար լրիվ կամ մասնակիորեն գեղջվում է, ինչպես՝ *Ո՛չ նա է կատարել, ոչ դու (ես կատարել): Ո՛չ մեծ է, ոչ փոքր (է): Ո՛չ գնալ էր ուզում, ոչ էլ սովորել (էր ուզում):*

Այսպիսով՝ ժխտման կարգով համաձայնությունը ժամանակակից արևելահայերենում հանդես է գալիս հետևյալ դեպքերում.

ա) ժխտական դերանունով արտահայտված կամ *ոչ...ոչ* կրկնադիր

շաղկապով կապակցված ենթակաների և ստորոգյալների միջև. օրինակ՝ *Ոչ ոք չեկավ: Ո՛չ ընկերները, ո՛չ բարեկամները չէին եկել:*

բ) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված լրացում ունեցող ենթակայի և ստորոգյալի միջև. օրինակ՝ *Ոչ մի բույս այդտեղ չէր աճում: Ո՛չ Արմենի, ո՛չ Աշոտի հեծանիվները չէին վնասվել:*

գ) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող ենթակայի և ստորոգյալի միջև. օրինակ՝ *Ոչ մի նկարի շրջանակ գեղեցիկ չէր: Ո՛չ դռների, ո՛չ լուսամուկների ապակիների գույնը համապատասխան չէր:*

դ) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված խնդրի կամ պարագայի և բայի միջև. օրինակ՝ *Նա ոչինչ չկերավ: Նա չկերավ ո՛չ հաց, ո՛չ միրգ: Նա չմտավ ո՛չ բակ, ո՛չ այգի, ո՛չ տուն:*

ե) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված լրացում ունեցող խնդրի կամ պարագայի և բայի միջև. օրինակ՝ *Ոչ մեկի ծայնը չլսելով՝ անհանգստացավ: Ո՛չ ընկերների, ո՛չ բարեկամների աչքերին չնայելով՝ հեռացավ: Ո՛չ ընկերների, ո՛չ բարեկամների տները չմտնելով՝ հեռացավ:*

զ) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող խնդրի կամ պարագայի և բայի միջև. օրինակ՝ *Ոչ մի ծառի պտուղ չհամտեսելով՝ ելավ այգուց: Ո՛չ իր, ո՛չ եղբոր տների բանալիները չգտնելով՝ հեռացավ: Ո՛չ քրոջ, ո՛չ եղբոր տների բակերը չմտնելով՝ հեռացավ:*

է) Ժխտական դերանունով արտահայտված բացահայտյալի և բացահայտիչների միջև, երբ բացահայտիչները կապակցվում են *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով, ստանում են Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում կամ էլ արտահայտվում են Ժխտական ձև ունեցող անկախ դերբայներով, օրինակ՝ *Ոչ ոք՝ ո՛չ մարզիկները, ո՛չ մարզիչը, ո՛չ մեկնաբանները, նման լավ արդյունքի չէր սպասում: Ոչ ոք՝ ոչ մի ընկեր, նրան չօգնեց:*

ը) Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացում ունեցող բացահայտյալի և բացահայտիչի կամ բացահայտիչների միջև, երբ բացահայտիչը կամ բացահայտիչները կապակցվում են *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով, ունենում են Ժխտական դերանունով լրացում կամ էլ արտահայտվում են Ժխտական ձև ունեցող անկախ դերբայներով. օրինակ՝ *Ոչ մի մասնագետ՝ ո՛չ փորձառուները, ո՛չ սկսնակները, չկարողացավ այդ գործը կատարել: Նրանցից ոչ մի մասնակից՝ ոչ մի ծանրորդ, չէր ներկայացել:*

թ) Ժխտական դերանունով արտահայտված լրացման լրացում ունեցող բացահայտյալի և բացահայտիչի միջև, երբ բացահայտիչը կամ բացահայտիչները, կապակցվում են *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կամ ունենում

են ժխտական դերանունով լրացում. օրինակ՝ *Ոչ մի երեխայի ծնող՝ ո՛չ արվեստի խմբակների երեխաների ծնողները, ո՛չ մարզական տարբեր թիմերի անդամների ծնողները, չմասնակցեց այդ միջոցառմանը:*

Ժ) Ժխտական դերանունով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամներով արտահայտված կողմնակի ենթակայների և դերբայական դարձվածի գերադաս անդամ դերբայի միջև. օրինակ՝ *Ոչ ոքի չմասնակցելը նրան տխրեցրեց: Ո՛չ Արամի, ո՛չ Աշոտի չմասնակցելը նրան հիասթափեցրեց:* Եթե դերբայական դարձվածի մեջ կա լրացում դերբայական դարձված, որի կողմնակի ենթական արտահայտված է ժխտական դերանունով, ապա ժխտական ձև է ունենում ոչ թե այդ կողմնակի ենթակային կապակցվող դերբայը, այլ ընդհանուր դարձվածը ձևավորող գերադաս անդամ դերբայը. օրինակ՝ *Ոչ մեկի նկարածը չհավանելով՝ դիմեց ուրիշի:* Այստեղ *ոչ մեկի* կողմնակի ենթակային անմիջապես կապակցվող դերբայն է *նկարածը*, որը դրական ձևով է դրվել: Մինչդեռ ժխտական ձև ունի *չհավանելով* դերբայը, որին որպես կողմնակի ուղիղ խնդիր լրացնում է *ոչ մեկի նկարածը* դերբայական դարձվածը:

Վերևում բոլոր ասվածները վերաբերում են նաև այն դեպքերին, երբ ժխտական դերանունները կամ *ո՛չո՛չ* զուգադիր շաղկապով կապակցված բառերը ոչ թե ինքնուրույն են կատարում շարահյուսական պաշտոնը, այլ կապի խնդիր են. , օրինակ՝ *Ոչ մեկի հետք չխոսելով՝ հեռացավ: Ո՛չ տան, ո՛չ այգու մոտ կանգ չառնելով՝ հեռացավ:*

Պետք է ուշադրություն դարձնել նաև մի հանգամանքի: *Ոչ* բառը կարող է հանդես գալ որոշային կամ պարագայական կիրառությամբ՝ մոտավորապես կատարելով *ան-* նախածանցի գործառույթը. օրինակ՝ *ոչ տեղին, ոչ բանիմաց* և այլն: Հնարավոր է, որ այսպիսի մի քանի կապակցություն գործածվի միևնույն նախադասության մեջ, ինչպես՝ *Եկել էին ոչ բանիմաց և ոչ գիրակ մի քանի մարդիկ:* Այսպիսի կապակցությունները չպետք է շփոթել *ո՛չո՛չ* զուգադիր շաղկապով կապակցված անդամների հետ: Դրանց դեպքում բայը դրական ձևով է գործածվում, և ժխտման կարգով համաձայնություն չկա: Ժխտական դերանունների և *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապների հետ չպետք է շփոթել նաև *ո՛չ, ոչինչ* վերաբերականները, որոնց հետ բայերը գործածվում են դրական կամ բացասական՝ ըստ անհրաժեշտ իմաստի. օրինակ՝ *Ո՛չ, նա այսօր վերադառնալու է և կհասցնի ժամանակին ավարտել աշխատանքը: Ոչինչ, այդ ամենը հետո կկարդամ: Ո՛չ, նա այսօր չի վերադառնալու:* Պետք է նաև չշփոթել գոյականական իմաստով գործածվող *ոչինչ* բառը, որը նշանակում է *անգոյություն*: Այդ բառի հետ էլ բայերը գործածվում են դրական ձևով. օրինակ՝ *Ոչնչից ստեղծեց ամեն ինչ:* Այլ կերպ ասած՝ ժխտման կարգով համաձայնությունը գործում է միայն դիմավոր կամ անդեմ բայի և ժխտական դերանուններով կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամների կամ դրանցով արտա-

հայտված լրացումներ կամ էլ լրացման լրացումներ ունեցող անդամների միջև:

Ժխտման կարգով համաձայնությունը պարտադիր չէ *դիմավոր ներգործական բայ - ո՛չո՛չ զուգադիր շաղկապով կապակցված անորոշ դերբայներ* կառույցների դեպքում. օրինակ՝ *Մեզ պատվիրել էր ո՛չ մոտենալ նրան, ո՛չ խոսել նրա հետ*: Ինչպես տեսնում ենք, *պատվիրել էր* ստորոգյալը դրական ձևով է: *Չէր ուզում ո՛չ գնալ, ո՛չ սովորել* նախադասության չէր ուզում ստորոգյալը ժխտական է: Այս դեպքում ստորոգյալի ժխտական կամ դրական լինելը պայմանավորվում է իմաստային գործոնով: Իսկ ոչ ներգործական բայերի դեպքում համաձայնությունը միշտ գործում է. օրինակ՝ *Չէր ձգարում ո՛չ գնալու, ո՛չ աշխատելու*: *Չէր խուսափում ո՛չ աշխատելուց, ո՛չ սովորելուց*:

Ինչպես տեսնում ենք, ժամանակակից արևելահայերենում ժխտման կարգով համաձայնությունը բավականին լայն ընդգրկում ունի, մինչդեռ արևմտահայերենում ժխտման կարգով համաձայնությունը գրեթե չի գործում: Ժխտական դերանունների, ինչպես նաև *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապներով կապակցված անդամների հետ բայերը հիմնականում դրվում են դրական ձևով. այդ անդամների կամ ժխտական դերանունով արտահայտված անդամի շարահյուսական պաշտոնը դեր չի խաղում. օրինակ՝ *Բայց մտածեց մանավանդ Բենիկին, այն սարսափելի Բենիկին, որ ոչ ոք ուներ աշխարհի վրա* (Շ. Շահնուր): *Ոչ մեկը մտիկ ըրավ իմ լացերուս* (Հ. Մնձուրի): *Ընկերներուս ոչ մեկուն պատմեցի* (Ն. տ.): *Եվ սակայն մեր սովորական արտվորներն էին, ոչ Նարոն, ոչ ալ Նշանն ու կինը կային* (Ն. տ.): *Ու երկուքն ալ տենդով և կրքով՝ կբողոքեին, թե իրենք ո՛չ այդ կերպ և ո՛չ ալ այս կերպ ըսած էին, հապա ըսած էին այսպես* (Վ. Շուշանյան): *Ոչ մեկ հպում, ոչ մեկ խոսք կրնար կարմիրով գունավորել անոր այտերը* (Զ. Որբունի):

Սակայն, այնուամենայնիվ, արևմտահայերենում էլ երբեմն հանդիպում են ժխտական դերանունների կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապներով կապակցված անդամների հետ ժխտական բայերի գործածության դեպքեր. օրինակ՝ *Երբ վերջին բաժակը պարպեցի ու այլևս ո՛չ շիշերուն և ո՛չ ալ բաժակներուն մեջ ըմպելիք բան չմնաց՝ դանդաղորեն ելա ոտքի* (Վ. Շուշանյան): *Երբ հեղադարձ ակնարկ մը ներեց այդ քանի մը օրերուն վրա, չկրցավ ոչ մեկ կերպով գտնել իր ցրված, փոշիացած, անորոշության ու անձկության հետ կորսված անձը* (Զ. Որբունի): *Բուլա ոչ մեկ շարժում չփորձեց* (Ա. Սեմա): *Ուշ էր, ու այդ պահուն ոչ ոքի չէի սպասեր* (Ն. տ.): *Միսի և ճարպի այս առաքությունը չկար անոր ոչ դեմքին և ոչ ալ կռնակին վրա* (Ա. Անդրեասյան): Սակայն այսպիսի կիրառությունները հազվադեպ են. այլ դեպքերում շարահյուսական նույն գործառույթը կատարող և նույն շարադասությունը ունեցող ժխտական դերանունների կամ *ո՛չ....ո՛չ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված անդամների հետ բայերը հիմնականում գործածվում են դրական ձևով:

Գրաբարում, ինչպես հայտնի է, ժխտական դերանուններ չկային: Հետևաբար հնարավոր չէր ժխտման կարգով այն համաձայնությունը, որը դրսևորվում է ժամանակակից արևելահայերենում. օրինակ՝և ոչ ինչ գրեցեր դու գցաւոդ, և խօսիս ևս. զի արժան էր, թէ վաղուց էիր դու վախճանեալ ի տանջանաց այդի (Ագաթանգեղոս): Այլ ո՛չ խորութիւնք և ոչ բարձրութիւնք, ո՛չ վիշտք և ոչ չարչարանք, ո՛չ կապանք և ոչ տանջանք, ... ոչ որ կարէ մեկնել զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի (Ն. տ.): Զի ոչ որ է առաջին քան զնա, և ոչ որ է յետոյ նման նմա (Եզնիկ): Ուստի ոչ որ կարէ անարար ինչ և անձնաւոր զգարն ցուցանել. և դարձեալ ոչ յարարչէն (Ն. տ.):

Գրաբարի դերանունների մասին խոսելիս Մ. Աբեղյանը նշում է. «Ոչ, մի՛ բառերը միշտ կարող են ինչ բառից բաժանվել, լինի վերջինս իբրև գոյական թե՛ ածական գործածված: Ոչ երբեմն կրկնվում է և բայի վրա: Աշխարհաբարում ոչ որ, ոչ ինչ, ոչ մի բառերի հետ բայը բացասական է դրվում»⁹¹: Ինչպես վերը նշվել է աշխարհաբարի վերաբերյալ, գրաբարում էլ ոչ ինչ բառը ունի նաև գոյականական իմաստ: Մ. Աբեղյանը այդ մասին էլ հետևյալն է գրում. «Զպիտի շփոթել ինչ և ոչ ինչ անորոշ դերանունները ինչ, ոչ ինչ հասարակ անունների հետ, որ հոլովվում են՝ ընչի, ընչիւ, ինչք, ընչից, ընչիք (= բան. ինչք, ստացվածք). Ոչինչ, ոչնչի և այլն. (= ոչնչություն, անգո, ոչինչ բան)»⁹²: Բերենք մեկ օրինակ՝ «Կամ երկիր կլանելով, որ ի վերայ ոչնչի կայ հաստատվեալ» (Եզնիկ): Այս նախադասության աշխարհաբար տարբերակում էլ ստորոգյալը դրական կլինի՝ Կամ երկիրը կկլաներ, որ ոչնչի վրա է հաստատված, քանի որ, ինչպես վերը նշվել է արևելահայերենի վերաբերյալ և այժմ էլ ասվում է գրաբարի վերաբերյալ, ոչ ինչ բառն այս դեպքում ուրիշ՝ գոյականական իմաստ ունի:

Գրաբարի դերանունների մասին խոսելիս Վ. Առաքելյանը նշում է. «Որ եւ ինչ դերանունները յարադրում են նաեւ ո՛չ, մի՛ ժխտականների հետ՝ ո՛չ որ, ո՛չ ինչ, մի՛ որ, մի՛ ինչ: Այս դեպքում դերանունները չեն հոլովվում»⁹³: Վ. Առաքելյանն էլ ո՛չ ինչ ձևի առնչությամբ տողատակում նշում է. «Զպէտք է շփոթել ոչ ինչ գոյականի հետ, որի սեռականն է ոչնչի»:

Միջին հայերենի համար ևս ուսումնասիրողները սովորաբար ժխտական դերանուններ չեն առանձնացնում. նշվում են դերանվան հետևյալ տեսակները՝ անձնական, ցուցական, փոխադարձ, սրացական, հարցական, հարաբերական, անորոշ, որոշյալ⁹⁴: Սակայն միջին հայերենում, հիմք ունենալով գրաբարյան ձևերը, արդեն ուրվագծվում են քերականական այն իրողությունները, որոնք բնորոշ են արևելահայերենին: Ու թեև տեսական ուսումնասիրություններում ժխտական դերանունները չեն առանձնացվում, միջին հայերենի բառարանում հեղինակները որպես գլխաբառեր բերում են ոչ ով, ոչ որ, ոչում, ոչ որ ձևերը: Դրանցից միայն առաջինի դիմաց է նշված

⁹¹ Մ. Աբեղյան, Գրաբարի քերականություն, Ե., 1936, էջ 129:

⁹² Նույն տեղում, էջ 131:

⁹³ Վ. Դ. Առաքելյան, Գրաբարի քերականություն, Ե., 2010, էջ 103:

⁹⁴ Տես Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության, հ. Բ, Ե., 1975, էջ 85:

գոյական, իսկ մյուսներն ունեն *դերանուն* նշումը: *Ոչ ով*-ը մեկնաբանված է՝ ոչ ոք, ոչ մեկը, ոչ մի մարդ, *ոչ որ*-ը՝ ոչ մի, *ոչում*-ը՝ որպես *ոչ ով*-ի սեռականը՝ ոչ ոքի, ոչ մեկի, իսկ *ոչ ոք*-ը՝ ոչ մի, որևէ⁹⁵: Ձևավորվել էին արդեն ինքնուրույն ժխտական դերանուններ միջին հայերենում, թե՛ ոչ, մի առանձին քննության հարց է, բայց որ նման բաղադրությունների հետ բայերն արդեն դրվում էին ժխտական ձևով, հաստատում են հենց այն օրինակները, որոնք բերված են բառարանում. հմմտ. *Քեզ ընկեր և նման՝ ոչ ով չի լինի* (Ֆրիկ), *Ոչ ով չէ պարճառ եղեր, չեմ այլոց ձեռք ես խափվեր* (Հովհաննես Երզնկացի): *Ձի արին ոչ ով չմարսեց* (Խաչատուր Կեչառեցի): *Միտքդ ոչ որ կենդանոյ ի քեզ չհասնի* (Ֆրիկ): *Հանցեղ սիասաթ ունէր, որ չունէր ոչ ոք թագաւոր* (Ն. տ.): Ինչպես այս և շատ այլ օրինակներ ցույց են տալիս, միջին հայերենում ժխտման կարգով համաձայնությունը բավականին հաճախադեպ էր, թեև դեռ լրիվ օրինաչափության չէր վերածվել:

Այսպիսով՝ գրաբարում ժխտման կարգով համաձայնությունը չէր գործում. այն աստիճանաբար ձևավորվեց և ամրապնդվեց միջին հայերենում: Ժամանակակից արևմտահայերենին էլ այն հիմնականում բնորոշ չէ, իսկ ժամանակակից արևելահայերենում ժխտման կարգով համաձայնությունը օրինաչափություն է: Որպես համաձայնությամբ կապակցվող եզրեր հանդես են գալիս ժխտական դերանունները կամ *ոչ....ոչ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված միավորները և դիմավոր կամ անդեմ բայերի ժխտական ձևերը: Ժխտման կարգով համաձայնությունը դրսևորվում է ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ ոչ անմիջականորեն կապակցված միավորների դեպքում, այսինքն՝ ժխտական դերանունները կամ *ոչ....ոչ* կրկնադիր շաղկապով կապակցված միավորները իրենց համաձայնող բայերի կամ բացահայտյալի համար կարող են լինել լրացումներ կամ լրացման լրացումներ:

А. Л. Саркисян. Согласование категорий отрицания в армянском языке. В статье обосновывается то, что в современном восточноармянском языке между отрицательными местоимениями, теми членами предложения, которые связаны союзом *ոչ....ոչ*, и глаголами существует согласование с категорией отрицания, которого нет в древнеармянском языке, но в среднеармянском уже встречается довольно часто. Этот тип согласования в западноармянском языке встречается редко.

A. L. Sargsyan. Agreement of the Category of Negation in Armenian. In the article the following facts are substantiated: in Modern Armenian between the negative pronouns, members connected with *ոչ....ոչ* (neither.... nor) and verbs there is an agreement based on the category of negation. The agreement did not apply to Grabar (Old Armenian) but in Middle Armenian it grew quite common. This kind of agreement is very rare in Western Armenian.

⁹⁵ Տե՛ս Ռ. Ս. Ղազարյան, Հ. Մ. Ավետիսյան, Միջին հայերենի բառարան, Ե., 2009, էջ 609-610: